

PULA IMVULA

GROWING FOOD • PEOPLE • PROSPERITY

BOHLANYA BA HLAKUBELE

Beha leihlo sejothollong

HO BOLOKA SEJOTHOLLO SA HAO SA POONE SE LE TSELENG E NEPAHETSENG NAKONG YA SEHLA SA KGOLO HO KA NNA HA BA LE DIPHEPHETSO HOBANE HO TENG TSE NGATA TSE LOKELANG HO ETSWA, MME LE NAKO E LEKANE MOTINYANE FEELA. HO BOHLOKWA HO BA LE MORALO WA TSHEBETSO, E LENG TABA YA BOHLOKWA. HA EBA DINTHO HA DI TSAMAYE KA MOO DI RERILWENG KA TENG, MME HONA RURI HO A ETSAHALA LE TEMONG, JWALE KE MONA MOO RE TSHWANETSENG HO FETOHELA 'MOKGWENG WA TAOLO YA MATHATA'.

Gavin Mathews, Kgau tsamaisong ya tikoloho. Romella emeile ho gavmat@gmail.com

Boholo ba profeshene temong bo itshetlehole bokgonging ba hao ba ho sebetsana le ho laola kgatello. Sethothokisi, Rudyard Kipling, thothokisong ya sona ya 'IF' (HA EBA): 'Ha eba o kgona ho boloka hlooho ya hao

MAKUMANE A...

Du Toit van der Westhuizen

NA O KA KGOLWA HORE KOTARA YA PELE YA SELEMO SENA E BATLA E FETILE? EKA HOJA RE SA TSWA JALA BEKENG E FETILENG, MME SEJOTHOLLO SA HLABULA SE SE NTSE SE HOLA. SEHLA SENA SE FETILENG SA HO JALA RURI E BILE SE MAHLONOKO KA HA RE FUMANE PULA E NTLE BOHOLONG BA DIPROVENSE, E SENG FEELA TLELAEMETE E MAHLONOKO EMPA LE MAEMO A BOIMA A TSHEBETSO.

Na ha ho tshose ho lemotha hore mabatowa a mang a bile tlasa komello, ha a mang a bile le dikgohola? Dikgohola tse ngata hoo tse ding tsa dihwai di sitilweng ho jala ka baka la komello kapa pula e diehileng, mme tse ding di sitilwe ho jala ka baka la dikgohola. Ho lona ba ileng ba kenya lehetla ho jala, le lona ba sebeditseng dihora tse telele haholo ... re le opela mahofi!

Lona dihwai, le se ke la nahana hore ha le qetile ho ala manyolo masimong le hofafatsa masimo ho Iwantsha mahola, jwale le ka kgefutsa, la qhanolla. Keletso ya ka ke hore le siye menyabuketso masimong a lona letsatsi le letsatsi. Hopolang hore ka pula e ntle eo boholo ba rona re e fumaneng, masimo a tshwana le paradeisi, empa le se lebale hore le yona paradeisi e na le noha ya yona.

Iphe nako, tsamaya hara dijothollo tsa hao, mme o hlahluba malwetse le dikokwanyana tse ka bang teng. Ha o ntse o tsamaya jwalo, tona mahlo ho sheba le ho hlwaya dibato tsa masimo tse sa tshwaneng le tse ding, mme ka ho etsa jwalo o tla kgona ho lemotha dikarolo tsa masimo tse nang le mathata. Ha o se o kotutse o ka nka disampole tsa dibato tseno, mme o eketse ka se hlokahalang mono. Ho hotle ho fumana pula e ngata empa ka bomadimabe pula eno e kgema mmoho le dikokwanyana. Haufi le wena eba le dinomoro tsa mohala tsa baemedi ba tsa ditjhefo tsa kokwanyana, mme o se senye nako. Ba letsetse ka ho panya ha leihlo. Hopola hore o ka nna wa etsa eng kapa eng ka mokgwa o phethahetseng, ka manyolo a sebele ka ho fetisia, ka peo e ntle ka ho fetisia le ditererekere tse tse ntle ka ho fetisia EMPA ha o safafatse sejothollo sa hao ka nako ya teng, mme o sa laole mahola a morao le dikokwanyana ka nako, hona kaofela e tla ba ho hamela letanteng!

Manyolo a matle ka ho fetisia ao o ka a fang sejothollo sa hao nakong ena ke ho ba teng ka seqo masimong a hao. Natefelwa ke botle ba mosebetsi o boima wa hao, mme kuno ya hao e tla ba disabusabu tsa mekotla! Siya menyabuketso ya hao masimong a hao!

Ditumediso
Ntate Thabo

Bohlanya ba hlakubele...

ha bohole ba pela hao ba lahlehelwa ke tsa bona, mme ba beha phoso ho wena ... ke moo o tla ba monna, mora ka.' Tjhe, ke nahana hore re ka nna ra re: Ha eba o ka boloka hlooho ya hao ha mathata a kena – efela o tla ba sehwai sa makgonthe.

Kgweding ya Hlakubele mathata a ka nna a ropoha, mme nakong ena ya selemo hona hangata ho tla ka dibopeho tse fapaneng. E ka nna ya ba bolwetse, kwaekgwaba, dikokwanyana kapa mathata a mang a mangata. Senotlolo sa tlholo ke ho boloka hlooho ya hao e edile le ho shebana le bothata bo bong le bo bong ha bo hlaha. Hopola hore ka letsatsi o kgona ho etsa feela seo o kgonang ho se etsa ka letsatsi. Ka baka lena, ho hlokolosi ho laola nako ya hao hantle, mme ha o shebana le bothata bo itseng, etsa ka ho phethahala seo o se etsang, mme o se qete.

HO TSAMAISA DINTHO NAKONG YA MATHATA

Thibelo e molemo ho feta moriana. Ona ke molao oo bohole ba lokelang ho phela ka wona. Le ha ho le jwalo, ntho di a etsahala tseo re ke keng ra di lepa, tse kang tlhaselo ya lebotho la diboko e bileng teng ka 2016 mabatoweng a tlhahiso ya poone Afrika Borwa, mme e ntse e tswela pele ho iphetola qaka ka nako tse ding. Dihwai tse ileng tsa kgona ho ema senna kgahlanong le tlhaselo ena ke tse ileng tsa dula di behile leihlo masimong a tsona le ho lemotha tlhaselo ka ho panya ha leihlo.

Ho beha leihlo ke mokgwa wa bohlokwa wa ho ema kgahlanong le mofuta ofe kapa ofe wa tlhaselo dijothollong. Hlahloba masimo a

Sheba mahlaku, etsa bonnate hore a phetse hantle, ha a na mafoome le hore mmala ke o motle.

hao ka mamello le ka ho phethahala. O ka nahana tlwaelo ya ho kena masimong beke le beke, moo o emang masimong ohle le ho shebisa kgatelopele le kgolo e nepahetseng ya dimela tsa hao. Sheba mahlaku, etsa bonneta hore a phetse hantle, ha a na mafoome le hore mmala ke o motle. Hlahloba diikutu tsa semela ho tloha hodimo ho isa tlase. Sheba tshenyo e bakilweng ke dikokwanyana. Ha semela se ntse se etsa diqo, o ka lekola kgatelopele ya ketsahalo ya modula/pholene. Ha eba tsohle di tadimeha di hlakile, di phetse hantle, etsa bonneta ba ho di hlahloba kgafetsa ka ha ihlo le fahlwa le shebile.

Taba ya bohlokwa e lokelang ho hopolwa ka mehla ha tsietsi e ropoha ke hore ho tshoha le pherekano ha di thuse ho rarolla mathata a letho. Ka hoo, se tshohe, se ferekane.

Taba ya bohlokwa e lokelang ho hopolwa ka mehla ha tsietsi e ropoha ke hore ho tshoha le pherekano ha di thuse ho rarolla mathata a letho. Ka hoo, se tshohe, se ferekane. Leka ho ema senna, hlooho e hlaphohelwe hantle hore o kgone ho nahana ka hloko le ho nka mehato e nepahetseng. Tabeng ya pele, o tshwanetse ho hlwaya ka nepo moo bothata bo leng teng, mme ha eba ha o na bonneta, o ka mpa wa founela setsebi sa profesene kapa sehwai sa moahisani se nang le tsebo e ntle. Ka theknoloji ya moraorao tjena le katamelo ho inthanete ho bonolo ho hlwaya le ho tseba malwetse, dikokwanyana le tse ding. Empa ho ntse ho le bohlokwa ho utlwa maikutlo a ba bang ba babedi kapa ba bararo mathateng ana.

Tabeng ya bobedi, o tshwanetse ho etsa tekolo ya boholo ba tshenyo e leng teng kapa yona tlhaselo e teng. Ha eba o se o tseba mokgwa wa ho hlahloba dijothollo tsa hao, o tla kgona ho kgina bothata pele bo baka

tshenyo

e kgolo. Hang ha o se o na le bonneta ba hore bothata ke eng – le hore bo se bo entse tshenyo e kae – jwale o tshwanetse ho ba le mohato wa se etswang ho thibela bothata bona. Hangata ho ba teng mohato wa taolo e itseng ka dikhemikhale, o ka nkwang – empa tshebediso ya sehlahiswa se nepahetseng ke yona taba ya bohlokwa! Ikopanye le moe-medi wa tsa dikhemikhale ya tla o fa kgothaletso, mme o hlokomele ho latela ka nepo lenaneo leo a o fang lona.

Hopola hore qetellong o leka ho fokotsa tahlehelio e ka bang teng ya tjhelete, e ka bakang tshenyehelo kunong ya hao ha o sa nke mehato. Ha eba sejothollo sa hao se se se phahame haholo hoo o sitwang ho kena masimong ka terekere e hulang sefafatsi (*boom spray*), jwale ke moo o tla tshwanelo ho etsa qeto e nngwe, e leng ya ho hira sefafatsi se phahamelang hodimo ho phetha mosebetsi ona. Ona e ka ba mohato o phahameng ka ditjeo, empa jwalo ka ha ke boletse pele, o tshwanetse ho hopola tshenyo e kgolo le tahlehelio e ka shebanang le wena ha eba o ka tlohellia bothata bona bo sa rarollwe.

QETELO

Hlahloba ya dijothollo ke mohato wa bohlokwa o lokelang ho etswa, empa qetellong ke o ka bang le ditholvana tse ntle. Ke mohato o ka o fang nako ya ho thuisa le ho rala tse tla etswa sehleng se tlang. Ke o ka o fang le nako ya ho sheba hore na tse tlang pele ke dife. Natefelwa ke nako ena eo o e behileng ka thoko ho hlahloba dijothollo tsa hao le ho beha leihlo kgatelopeleeng ya tsona. Eta di tlale seretse, empa kelello yona e hlake! Ke photo, ke tu! Kgotsol!

You know you are on the road to success if you would do your job, and not be paid for it.

~ OPRAH WINFREY

LOGBOOK YA DIESEL

le ka moo e sebetsang ka teng

DIHWAI TSE HLAHISANG DIJOTHOLLO KA MEKGWA YA SEJWALEJWALE YA METJHINE HAMMOHO LE MAKOLOI DI SEBEDISA DIESEL E NGATA KAPA E TLASE HO YA KA BOHOLE BA MASIMO A SEBETSWANG. DILORI TSA TSAMAISANG THEPA, DIVENE TSA 4X4, METJHINE E FEHLANG, DIPOMPO TSE NOSETSANG HAMMOHO LE METJHINE YOHLE E SEBEDISANG DIESEL, KAO-FELA DI EKETSA MAFURENG A DIESEL E SEBEDISWANG KE TEREKERE KAPA HANGATA LETHATHAMO LA DITEREKERE.

BONGATA LE TAOLO YA TSHEBEDISO YA DIESEL

A re nke hore palohare ya tshebediso ya hao ya hekthara ka nngwe ka selemo dijothollong e ka ba dilithara tse 70 hekthara ka nngwe. Hona ho ka phahama haholwanyane kapa ha theotheoha ho ya ka boholo ba dikelowatte tsa diterekere le bophara ba disebediswa tsa temo tse hu-lwang hammoho le matla a dienjine, di ka ba le ho fapano ho itseng ka baka la hore na o sebedisa lenaneo le phethahetseng la metjhine kapa la ho phethola ho honyane mosebetsing wa hao.

Tekanyetso e ka hodimo e bolela ditshenyehelo tsa diesel tse ka etsang R1 155 hekthara ka nngwe. Tshebediso kaofela ya diesel le ditjeho tsa tlhahiso ya sejothollo ka selemo dibakeng tse fapaneng di bontshwa **Theiboleng ya 1**.

Sheba hore ke efe ya ho nama ha polasi ya hao le boholo ba polasi, e leng tse kenang setshwantshong sena. Diesel kaofela e sebediswang ke makoloi a mang hammoho le metjhine ya polasing di tshwanetse ho kenyeltswa Theiboleng ya 1 hore o kgone ho tseba ditjeho kaofela tsa diesel e sebediswang ka selemo.

SARS DIESEL REBATES

Ho thusa dihwai le diindasteri tse ding le ho kgothaletsa tlhahiso ya mothe-ho ya dijo, mokgwa wa nyehlisetso mabapi le diesel o ile wa sebediswa.

E ngotswe ke sehwai se behileng meja fatshe

Ditefello tsa tjhelete ya phokoletsaho tlhahisong yohle ya diesel di fumanwa lekgethong la kakaretso la mafura, leo e ka bang R3,40 lithara ka nngwe. Nyehlisetso (e kgutlelang ho sehwai) e sebetswa ho ya ka 40% ya lekgetho le akaretsang la mafura le lekanang le R1,35 lithara ka nngwe. Ke feels 80% tshebediso e lekantsweng mabapi le mosebetsi wa polasi, e ka sebediswang e le mothoho wa hore theolelo ya sehwai e ka ba bokae. Ana ke ona feels mafura a nkwang e le a ka sebediswang ka ho otloloha mabapi le tlhahiso.

Ka ho sebedisa Theibole ya 1, tjhelete ya ditjeho tse ka kgutlise-tswang ho sehwai di bontshwa **Theiboleng ya 2**.

Ho ya ka Theibole ya 2, sehwai se ka etsa qeto hore ke ntlheng efe ya boleng moo ho leng molemong wa sona ho latela tshebetso ya boingodiso ya SARS hore se kgone ho kgutlisetswa karolo ya nyehlisetso (*rebate*). Ho na le tse ngata mabapi le poloko ya direkoto le nako ya tsamaiso tshebe-tseng ya ho kenya kopo e nepahetseng ho ba SARS.

DITLHOKO TSE LEBELLETSWENG KE BA SARS

Taba ya manyane a kgutlisetswang ho sehwai e etswa ka mokgwa wa pokello ya Lekgetho la motla-o-tutswe (VAT), mme ka baka lena dihwai di tlamehile ho ngodisetswa lekgetho lena ho ya ka foromo ya VAT 101. Ha sehwai se ngodisetswe lekgetho lena, sehwai se ka etsa kopo ya sekema sa ho kgutlisetswa ditshenyehelo tsa diesel ka ho tlatsa foromo ya boingodiso, e leng ya VAT 101D. Sheba websaete ya SARS mabapi le ditlhoko tsole hore o kgone ho fihlella tse boletseng mona hodimo. Hang ha boingodiso bona bo amohetswe, kopo ya ditshenyehelo mabapi le diesel e kenyeltswa mmoho le dipalopalo tsa tshebediso ya hao ya diesel jwalo ka ha ho bontshitswe hodimo mona, e leng foromong e kgutlang ya VAT 201. Hona e ka nna ya ba ka kgwedi le kgwedi kapa kgwedding tse tsheletseng ho ya ka maemo a boingodiso ba hao.

Dihwai tse ngata di ba le mokgwa wa taolo o thusang ho beha leihlo tshebedisong ya diesel ka ho sebedisa ditlankane (*receipts*) tsa tsamaiso le tsa tjhelete tse lefi-lweng (*invoices*), hammoho le ho

1 Tshebediso ya diesel hammoho le ya ditjeho tsa tlhahiso ka selemo.

Sebaka sa dijothollo (dihekthara)	Tshebediso/ hekthara dilithara	Tshebediso kaofela- dilithara	Theko ya diesel lithara ka nngwe	Ditjeho kaofela tsa polasi
100	70	7 000	R16,50	R115 700
250	70	17 500	R16,50	R288 750
500	70	35 000	R16,50	R577 500
1 000	70	70 000	R16,50	R1 157 000
2 000	70	140 000	R16,50	R2 310 000

2 Tjhelete tse ka kgutlisetswang ho dihwai.

Hekthara tsa tjalo ya dijothollo	Tshebediso kaofela ka dilithara	Tshebediso ya diesel 90% ya yona	Diesel e sa ameheng	80% ya diesel e sebediswang	Tefo ka R1,35 lithara ka nngwe
100	7 000	6 300	700	5 040	R6 804
250	17 500	15 750	1 750	12 600	R17 010
500	35 000	31 500	3 500	25 200	R34 020
1 000	70 000	63 000	7 000	50 400	R68 040
2 000	140 000	126 000	14 000	100 800	R136 080

Mohlala wa bukana ya logbook ya poloko ya diesel.

Tihaloso			Nomoro		Polasi	
Depot ya sehlooho ya poloko ya diesel			1		Wilgedraai farm	
Palo e simollang – palo ya methara kapa sekala sa elektronike			Ditlankane/Melato ya ditheko			
Ntlha	Letsatsi	E setseng ha ho simollwa (dilithara)	Khamphane e fepelang	Letsatsi	Nomoro ya sekoloto	Lithara tse fumanweng
1	2020-02-01	12 500	Sasol	2020-02-11	S23456	2 000
2		14 410				
3		14 210				
4		14 145				
5		14 070				
6		14 025				
Kakaretso						
Kgwedi	Hlakola	12 500			Kaofela tse amohetsweng	2 000

Format partly sourced from SARS's website

Mohlala wa logbook ya dihwai.

GPS co-ordinates		Tse tswileng/tshebediso le sepheo								Palo methareng ka mora tshebediso	Signature/Tihaku tsa mabitso/lebitso
Tse setse-ning ha ho kwalwa -dilithara	Letsatsi	Lithara tse sebeditse-ning (tahle-helo e teng e ngolwe mona)	Ho tswa ha koloi ka nngwe kapa karete ya diesel e bontshwe ka thoko			Sepheo sa ho ntshwa (bolela hore ho a hlokahala kapa tjhe)			E setseng mmoho le dirasiti ho tlo-hetswe tse ntshwang		
			Mofuta	Khoutu	Ngodiso	Sepheo sa ho ntshwa (bolela)	E kgethwang	E kgethwang			
14 500	2020-02-12	90	Terekere	JD 1	ABC456FS	Ho lema	E		14 410	Pule	
	2020-02-14	200	Karete ya Diesel	DC 1	DEF789FS	Fetisetswa masimong	E		14 210	Jan	
	2020-02-16	65	Terekere	MF 3	GHI192FS	Ho jala	E		14 145	Morena	
	2020-02-22	75	Terekere	JD 2	JKL348FS	Ho tabola	E		14 070	Piet	
	2020-02-22	45	4x4 DC	FD 1	MNO123FS	Phomolo		E	14 025	Farmer	
	2020-02-26	102	Terekere	JD 1	ABC456FS	Ho jala	E		13 923	Joseph	
	2020-02-28	577						Ho setseng qetellong	13 923	Sehwai	

boloka dibuka tse nang le dintlha tsohle (*logbooks*) mabapi le tsohle tse isitsweng polokeleng ya sehlooho, hammoho le tshebediso ka diterekere ka ho fapanha tsona, dilori le divene tsa LDV.

Hona ke ntlo e lokelang ho etswa, mme SARS e amohela feela tse ngotsweng ka letsoho kapa mekgwa e amohelehileng ya elektronike, e leng tse shejwang ka ihlo le ntjhotjho. Le hoja SARS e amohela ditjhele jwalo ka ha di hlahella ho VAT 201 ho ya ka mokgwa wa eFiling, o ka nna wa fetang dipotsong tsa hlahlbisiso ke ba SARS nakong efe kapa efe ho ikarabella. Taba ya poloko ya diesel hammoho le tshebediso ya yona le buka ya logbook di tlamehile ho ba le dintlha tsohle tse ka hlokahalang.

Mohlala wa e nngwe le e nngwe o bontshwa ho **Theibole ya 3 ho ya ho Theibole ya 4**. Sheba ka hloko dihloohwaneng tsa dikholomo/mathathamo hore o bone se hlokahalang ho ya ka molao, mme o tla ba le setshwantsho sa ka moo bukana ya logbook ya diesel e lokelang ho ba ka

teng. Ha eba o ka kgona, ithekelle dimonithara tsa mofuta wa elektronike tsa ditanka kaofela, diterekere le metjhine, tse ka rekotang dintlha tsohle ka mokgwa wa digitiale. Basebedisi kaofela ba na le metjhinenyana ya di-tags e sebediswang nako e nngwe le e nngwe ha ho tshelwa mafura. Bomanejara ba kgona ho beha leihlo tshebedisong e nngwe le e nngwe e etswang ya ho tlatsa mafura ba ntse ba le hole, ka ho sheba dikomporong tsa bona, e leng ho laola le ho kgona ho fumana le ho fana ka dintlha tse nepahetseng, tse hlokwang ke ba SARS.

QETELO

Ha eba o lakatsa hore o dumellwe nyehlisetsong ya diesel, direkoto tse tshephalang le tse nepahetseng di tlamehile ho bolokwa polasing ka mokgwa wa tlhophiso, o ka fetisetswang ho ba SARS o nepahetse, ho se pelaelo kapa tshabo ya letho. ■

Dihwai le tshehetso ya ditjhelete – motswalle kapa sera?

DITABA TSENA DI PHEHELLETSE HO RAROLLA MATHATA A DITJHELETE A SHEBANENG LE SEHWAI HAMMOHO LE BOHLOKWA BA TJHELETE TEMONG, HAMMOHO LE BOIKARABELO BA SEHWAI BA HO FANA KA MORALO WA NNTE WA KGWEBO, O BONAHALETSANG MABAPI LE BOTSHPEHI TEFONG YA DIKOLOTO TSA KADIMO E ENTSWENG.

TSHEHETSO YA DITJHELETE TEMONG KE ENG?

Ditshebeletso tsa tjhelete ya temo ke tsa tlahiso, tshebetso le papatso temong. Kadimo ya tjhelete e ka ba ya nako e kgutshwane, e mahareng kapa ya nako e telele, mme e ka kenyeltsa meralo ya inshorensen sejothollo le mehlape. Mekgatlo e adimanang ka tjhelete e tshwanetse ho tseba hantle hore e adimanang ka tjhelete ho mang, le hore e adimanang ka tjhelete e ilo etsa eng. Ha o etsa kopo ya ho thuswa ka tjhelete, ke boikarabelo ba sehswai ho fana ka moralo o tiileng wa kgwebo, o bontshang ruri boemo ba kgwebo le tse hahamallwang, e leng ka mokgwa wa moralo le sepheo se ngotsweng sa kgwebo.

Mokgatlo o adimanang ka tjhelete ho sehswai, ka kadimano eno ho sehswai, hantlentle mokgatlo o fetoha 'motsetedi' kgwebong ya sehswai. Ka nepo ke sepheo sa mokgatlo ho fumana kuno e utlwahalang le e tshephalang matseteng a mokgatlo (ka ho bokella tswala kgahlanong le tjhelete e adimilweng). Hona ho bolela hore ke boikarabelo ba bona ho tiisa hore tjhelete ya bona e fela e le matsohong a mosebetsi o bonahalang e le o tla atleha, e leng o leng tlasa tsamaiso e ntle, e nepahetseng ya bomanejara. Beng ba tjhelete, ka hoo, ba tla etsa diphuputso tse phethahetseng tsa kgwebo ho utlwisia menyeta e ka bang teng le ho hlwaya mafokolo e ka nnang ya ba teng.

HOBANENG DIHWAI DI HLOKA KADIMO YA TJHELETE?

Mabaka ke a mangata a fapaneng, a qobellang dihwai ho etsa kadimo ya tjhelete. A mang ke ana:

- **Theko ya dikenngwamobung tse ntjha** – tsa tlahiso tse kenngwang mobung di kenyeltsa peo, manyolo, dibolayakokwanyana, dibolayale-hola le mafura, jwalojwalo. Tsena tsohle di ntse di phahama ka theko. Ha eba sehswai se hloka tjhelete ya ho jala, mme se bonahala maemo a sa se dumelle ho jala, ho molemo hore se se ke sa ikenya mathateng a ho jala. Ditjeho tse phahameng tsa dikenngwamobung di entse hore dihwai tse ngata di sebeletse feela tjhelete ya tse kenngwang mobung.
- **Theko ya disebediswa** – hona e ka ba ho ntlatfatsa bokgoni ba tlahiso kapa ho sebetsa hantle ho feta pele le ho fa sehswai monyetla wa ho ntshetsa pele mafuta e fapaneng ya dihlahiswa polasing ya sona.
- **Laola dikotsi hantle** – boemo ba ditjhelete bo fa sehswai bokgoni ba ho kenya sejothollo le mehlape ya sona hammoho le diphaposi tsa polokelo tlasa tshireletso ya inshorensen nakong tsa mathata a maholo.
- **Matsete masimong** – etsa dintlafatso, aha maphephe, boramekoti le ho etsa matamo, ntlatfatsa mobu ka ho tsetela kalakeng ya nako e telele le mananeong a manyolo, jwalojwalo.
- **Menyetla e ntlatfetseng ya mmaraka** – ha eba sehswai se tshehetso ka ditjhelete, se tla ba boemong bo botle hobane se kgona ho bokella dihlahiswa tsa sona le ho di rekisa ha monyetla o motle o hlah, ho ena le ho amohela feela ka lesittheho seo mmaraka o fanang ka sona. Ena ke nako eo ka yona ditheko leng tlase ka baka la tse ngata tse fumanehang ha bonolo. Bohlokwa bo ntse bo eketseha ba hore dihwai tsa poone di kenyen letsoho mebarakeng ya dinako tse tleng. Ho ema hantle tjheleteng ho a matlatfatsa, mme ho thusa tabeng ya

Jenny Mathews, Mophehisi ho tsa Pula Imvula. Romella emeile ho jennymathews@grainsa.co.za

ho reka thepa nako e sa le teng le ho rekisa 'dikenngwamobung', e leng tse thusang haholo mmarakeng wa poone.

KA MOO MEKGATLO YA DITJHELETE E KA HLAHLOBANG MATSHWAU A DIKOTSI MOSEBETSING WA TEMO

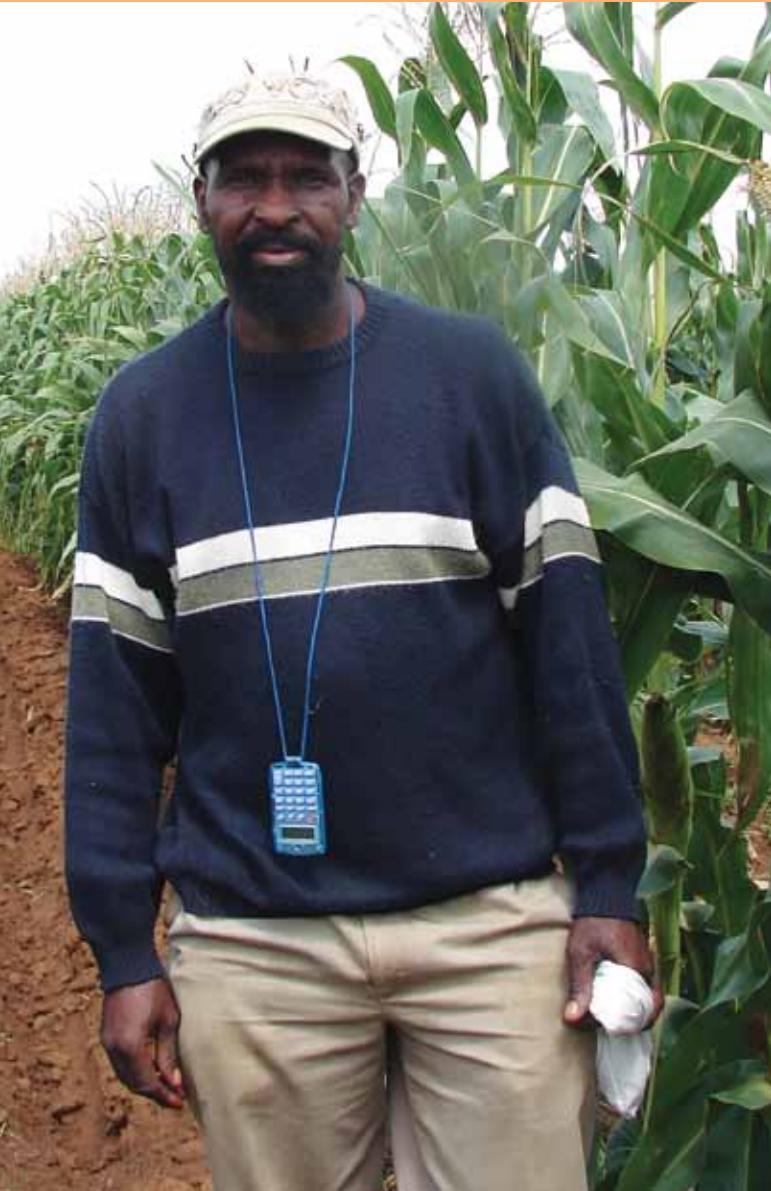
Mabaka ke a mangata, a fapaneng, a tla etsa hore dihwai di lakatse ho thuswa ka tjhelete. Dithuso tsa tjhelete mabapi le temo, dibanka le dikgwebo tsa temo (*agribusinesses*) di ikemiseditse ho sheba dikopo tsa dihwai mabaoi le kadimo tsa ditjhelete tse thusang dihwai. Dintlha tse mmalwa di teng tseo dihwai di lokelang ho di ela hloko ha di rera ho ke-nya dikopo tsa thuso tsa ditjhelete. Ba adimanang ka ditjhelete ba lokela ho tseba le ho utlwisia dikotsi tse ka shebanang le sehswai, e leng tse ka amang le sehswai ka bosona, tlelaemet, bokgoni ba tlahiso, kotsi e ka shebanang le mmaraka, ditheko tsa tse kenngwang mobung hammoho le matsete a mang a itseng.

- **Sehwai** – mofuta wa mosebetsi wa sehswai le bophelo bo botle ba sona? Na kgwebo e fupere dikotsi tsa boholo bo bokae? Ke dife dikotsi tse ding tsa kgwebo le tsa lekgetho tse amehang? Makeno a tjhelete ya sehswai a eme jwang? Ke sefe seo sehswai se ka tlatseletsang ka sona ka thoko?
- **Tlelaemet** – dikotsi tse bonahalang di ka ba teng mehloding ya tlhaho ke dife? Dikotsi tsa mofuta wa tlhaho ke dife? Sehwai se ikemiseditse ho lwantsha dikotsi tsena jwang?
- **Tshebetso ya tlahiso** – na sehswai se na le bokgoni, kwetliso le boitsebelo ba bomanejara, e leng tse hlokalang ho tsamaisa mosebetsi ona na? Na kotsi e teng e amanang le metjhine, bokgoni, le dikotsi mabapi le dihekthra tse ilo jalwa? Na kotsi e teng ya tahleheloo tlahisong le dijothollong? Na kotsi e teng ya tlhaselo ya malwetse kapa dikokwanyana? Na kotsi e teng e amanang le boteng ba mane-jara, batho ba tla etsa mosebetsi?
- **Kotsi ya tse kenngwang mobung** – kotsi ke efe, mohlala, boteng ba tsona, ho fumaneha ha tsona, ho phahama le ho fetofetoha ha ditheko? Ditholwana e bile

dife tsa tse kennwang mobung? Na kuno e bontshitse hore ha ho a hamelwa letanteng ka matsete ho tse kennwang mobung? Na mehato ya sehwai temong e bile ya boemo bo phahameng? Na sehwai se tsetetse mobung ka manyolo hantle? Na sehwai se tsetetse dipeong tsa sebele se habile kuno tse phahameng?

- **Matsete** – na kotsi e bonahala e le teng mosebetsing ka baka la matsete a fokolang a entsweng? Sehwai se tshephahetse ho le hokae tefellong ya dikoloto tsa dikadimo tse entsweng tsa ditjhelete? Seriti sa sehwai se bonahala se senyehile hakae kgwebong? Sehwai se bile le boikarabelo hakae mekgatlong e adimanang ka ditjhelete? Hona ho tla hlahlobisiswa ka botlalo. Tshebetso ena e hlokolosi e tsejwa e le '**ho kganna ka mamello**', mme ho tla etsa hore mokgatlo o adimanang ka tjhelete o tsebe hore matsete a wona ka kadimano ya tjhelete ke mohato o nepahetseng na.
- **Kotsi ya mmapaka** – sehwai se utlwisa ho le hokae tshebetso ena ya mmapaka kapa papatso? Na sehwai se ka tiisa tumellan? Na se

se se fumane metjha e tshephahalang ya papatso? Na temong ya sona se hlahisa tsa boemo bo phahameng?

BOTSHEPEHI DITUMELLANONG TSA KADIMO YA TJHELETE

Dihwai tse bileng lehlohonolo ho thuswa ka ditjhelete ka kakaretso di bona hona e le ntlha ya bohlokwa le e ka sehloohong ho hlompha boikitlaetso bo entsweng ba ho tshephahale ditefellong tsa tsona nakong tseo ho dumellanweng ka tsona. Botshepehi bona bo fa sehwai lebitso le letle le nakong tse tllang ha selei se kgitala lejwe. Ha eba sehwai se sa tshephahale tumellanong ena, ka moso le ha sehla eka ba se setle, seriti sa sehwai le sa kgwebo ya sona, di tla nne di be ka mosing, e be sa motho ya ileng a nyela sediba, a ipha lebitso le lebe.

HA NTHO DI SA TSAMAYE JWALO KA HA DI RERILWE

Ho pepeseha ho phahameng ha lefapha lena la temo dikotsing tse ka ntle, tseo hangata di leng ka ntle ho boikarabelo ba sehwai, ke ntlha e hlokang ho ralwa hantle mabapi le ditefello tsa dikadimo tse entsweng tsa ditjhelete.

Tabakgolo mona ke ponalesto le puisano. Ka mehla hopola hore ho molemong wa mokgatlo o adimanang ka tjhelete, ho thusa sehwai ho tsamaisa kgwebo ya sona nakong e hlokolosi. Ka mokgwa ona, mokgatlo o ka kenya letsoho ho thusa sehwai ho ema se tili temong ha mmoho le ho tiisa hore ya sa lefeng dikoloto tsa hae o tataiswa hore qetellong a kgone ho lefa dikoloto tsa hae mokgatlong ona o ileng wa mo ema nokeng nakong tsa mathata.

Ho ya ipapanystsang dikoloto tsa hae, keletso ke hore ho molemo ho ema ka maoto le ho lokisa ditaba hanghang ho ena le ho dieha. Mosotho wa kgale o re, "Phokojwe ya tshalamorao e bonwa ke dintja". Ha ho thuse letho ho loma letsoho le o fileng dijo. Mokgatlo o adimisaneng ka tjhelete ho wena o ne o thusa wena bothateng ba hao, le hoja mokgatlo o se o bonahala eka wona e se e le sera sa hao. Mokgatlo ona ke kgwebo feelsa e ntseng e tlamehile ho iketsetsa tjhelete (ka ho adimana ka tjhelete hore kgwebo ya hao e fetohet ntho e le nngwe le ya bona, mme phaello ya bona e kenyelletsa le phaello ya hao!) Ha o thola, o re tu! O se o sa etse ditefello jwalo ka ha le dumellane, ntho di a senyeha, mme o qetella o se o lefa tjhelete e ngata ya dikotlo, makgetho le tswala. Tsena kaofela di a eksetsha. Ka lehlakoreng le leng, ha o itela, o buisana le mokgatlo o adimaneng ka tjhelete ho wena, kgonahalo ke hore ho ka buisanwa, mme ha fumanwa mokgwa wa ho lelefatsa nako ya tefello ya hao ya sekoloto ka sepheo sa hore botshepehi ba hao bo se ke ba ba ka mosing, mme wa qetella o na le lebitso le lebe. Dikgetho tse ding e ka ba ho:

1. Lefa ha morao empa e le sekoloto se lokelang.
2. Kopanya sekoloto kaofela kapa hlophisa tefello botjha.
3. Rekisa hoo hong ho tla etsa hore tefello ya sekoloto e kgonahale.
4. Buisana le moadimisi, leka ho fihlella tumellano.
5. Beha ditefello tsa hao ka pele – hona ho ka hloka hore o etse diqeto tse boima mabapi le hore ke dife tse tla lefuwa hanghang le tse tla bonwa ha moraonyana.
6. Fumana thuso – fumana ditsebi tse tla o eletsa le ho o thusa ho kgutlisetsa maemo setlwaeding.

Mekgwa ena kaofela e boletsweng hodimo mona e hloka hore o se pate letho, o pepese tsohle, o bue nnete mabapi le maemo a hao mabapi le ditefello tse shebaneng le wena. Ha ho nako eo ka yona o tla ipapanetsa le ho itebatsa ditumellano tsa kgwebo tseo o di entseng, ebe moo o shebanang le melato e meng eselesa ya hao ... diproverbia 22 temana ya 1 e re: "*Botumo bo fetisa maruo a maholo, hlompheho le yona e fetisa silefera le kgauta*". ■

PULA IMVULA

Bahlophisi

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

46 Louw Wepener Street
1st Floor
Dan Pienaar
Bloemfontein
9301
■ 08600 47246 ■
■ Fax: 051 430 7574 ■ www.grainsa.co.za

MOHLOPHISI YA KA SEHLOHONG

Jane McPherson
■ 082 854 7171 ■ Ofisi: 012 943 8210
■ jane@grainsa.co.za

MOHLOPHISI WA PHATLALATSO

Liana Stroebel
■ 084 264 1422 ■ Ofisi: 012 943 8252
■ liana@grainsa.co.za

MOSEBETSIMMOHO KGATISONG

INFOWORKS
Johan Smit ■ Ingrid Bailey ■ Marisa Fourie
■ 018 468 2716 ■ johan@infoworks.biz

Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi

BAHOKAHANYI BA NTSHETSOPELE

Johan Kriel
Foreisetata (Ladybrand)
■ 079 497 4294 ■ johank@grainsa.co.za
■ Ofisi: 012 943 8283

Jerry Mthombothi

Mpumalanga (Nelspruit)
■ 084 604 0549 ■ jerry@grainsa.co.za
■ Ofisi: 012 943 8289 ■ Smangaliso Zimbili

Jurie Mentz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
■ 082 354 5749 ■ jurie@grainsa.co.za
■ Ofisi: 012 943 8218

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Dundee)
■ 082 650 9315 ■ graeme@grainsa.co.za
■ Ofisi: 012 943 8287 ■ Nkosinathi Mazibuko

Luke Collier

Eastern Cape (Kokstad)
■ 083 730 9408 ■ luke@grainsa.co.za
■ Ofisi: 012 943 8280 ■ Luthando Diko

Liana Stroebel

Western Cape (Paarl)
■ 084 264 1422 ■ liana@grainsa.co.za
■ Ofisi: 012 943 8252 ■ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)
■ 082 877 6749 ■ dutoit@grainsa.co.za
■ Ofisi: 012 943 8290 ■ Lebo Mogatlanyane

Cwayita Mpotyi

Mthatha
■ 078 187 2752 ■ umthatha@grainsa.co.za
■ Ofisi: 012 943 8277

PULA/IMVULA E FUMANEHA

KA DIPUO TSE LATELANG:

Sesotho,
English, Setswana, Sezulu le Seqhotsa.

Articles written by independent writers are the views of the writers and not that of Grain SA.

Poone e setseng ya thomello ka ntle lemong sa 2020/2021

JWALO KA HA RE TSEBA, TSE LAOLANG TLHAHISO KE SEBAKA SE JETSWENG HA MMOHO LE KUNO; LE HA HO LE JWALO, TSENA TSE PEDDI DI LAOLWA KE MAEMO A LEHODIMO. HA RE ELA HLOKO HO SE TSHEPAHALE HA MAEMO A LEHODIMO MABAPI LE SEPHEO SA HO JALA, TABA TSA KAJENO DI AKANYA MAEMO A FAPANENG A SEBAKA SE JALWANG HO YA KA DITEKANYETSO TSA KOMITI YA DITEKANYETSO TSA DIJOTHOLLO (CEC) HAMMOHO LE PALOHARE YA KUNO E LE MOTHEO O TLASETLASE. (THEIBOLE YA 1).

**Ikageng Maluleke,
Moikonomi e Monyane,
Grain SA. Romella emeile
ho ikageng@grainsa.co.za**

ntle, a bontshitsweng tlhophollong a mataha eba ditone e le tse tlasa milione tse 1,5 nakong ya sehla, mme a ba mafubedu ha eba ditone di feta milione tse 1,5. Moo ho seng tse ka romellwang ka ntle, di-cell di bontshwa ka bofubedu le mola o paroletsang ka lehare.

Ho ya ka ho le letona tjhebelopeleleng ya komiti (CEC), ha eba sebaka se jetsweng se kgeloha kapa di tswa motjheng ka +5%, +10% kapa +15% ka palohare ya kuno ya ditone tse 4,86 hekthara ka nngwe, hona ho ka re siya ka thepa e phahameng, e ka romellwang ka ntle, e leng e pakeng tsa ditone tse 1 618 488 le tse 2 842 868. Ka maemo a jwale a lehodimo, hona ho ka nna ha etsahala. Ha re eya ka letshong le letshehadie, ha eba sebaka se jetsweng se kgeloha ka -5%, -10% or -15% ka tlasa se lebelletsweng, e leng ka palohare ya ditone tse 4,86 hekthara ka nngwe, kuno e tla sala e ka nna ya ba feela ditone tse 394 108 ka phapang ya -5%, ha salang ho lebelletswe ho kgeloha ka -10% le -15%. Ka ho tswa setlwaeing ho tlwae-hileng, empa ha kuno e le tlase, ho ke ke ha ba le masalla a letho a ka lebellwang.

Jwalo ka ha re se re tiisitse, phepelole le tlhoko ya sejo e leng, mohlala, poone, ka ho otloloha e na le sekgahlha dithekong ka ho otloloha. Ka masalla a mangata, a ka romellwang ka ntle, a fetang ditone tsa dimilione tse 1,5, ditheko di tla ba mohatong wa tekatekano ya thomello ka ntle (tlasenanya); hona ho bakwa ke tlhahiso e fetang tekano. Ka masalla a ka romellwang ka ntle, a leng tlasa ditone tsa dimilione tse 1,5, ditheko di tla ba mohatong wa tekatekano (hodimonyana); hona ho bakwa ke kgaello tlhahisong. Ka maemo a jwale a lehodimo, tlhahiso e ka nna ya ba ho ya ka tjhebelopele ya Komiti kapa ka hodimonyana, e leng ho ka kgannelang kgatellong ya ditheko. ■

1 Dipalo tsa motheo tsa phepelole le tlhoko ya poone.

Poone kaofela

Sepheo sa CEC sa ho jala (dihekthara)	2 519 300
Palohare ya kuno (tone hekhthareng ka nngwe)	4,86
Thepa e tswang morao 2019/2020 (ditone)	1 700 000
Tshebediso kaofela selehaeng	11 500 000
Thepa e leng tseleng (\pm 1,5 dikgwedi) (ditone)	1 437 500

Mohlodi: Grain SA, SAGIS, S&DEC, CEC

Ho feta mona, Theibole ya 1 e bontsha tshebediso ya ditone tsa dimilione tse jelweng kapa tse sebeditsweng, e leng ho ka etsang keketsetho ya 20% papisong le palohare ya dihla tse tharo tse fetileng tsa ditone tsa dimilione tse 10,1. Sebaka se ilo jalwa le sona se eketsehile ka ho ka etsang 10% papisong le sehleng se fetileng.

Theibole ya 2 e bontsha tekanyetso ya poone ho ya ka sebaka sa tlhahiso ya poone, e leng dihekthara tse 2 519 300 tsa palohare ya kuno ya ditone tse 4,86 hekthara ka nngwe, e leng tse lebelletsweng hore qetellong di tla fana ka masalla a ditone tse 1 006 298. Masalla a ka romellwang ka

2 Tlhophollo ya kameho ya masalla a poone ho ya ka maemo a fapaneng a ho jala le a kuno selemong sa mmarakha sa 2020/2021.

< 1 500 000 ton	Area planted (ha)						
	-15%	-10%	-5%	CEC intentions	+5%	+10%	+15%
No duplicates	2 141 405	2 287 370	2 393 335	2 519 300	2 645 265	2 771 230	2 897 195
3,36	4 042 379	4 619 537	4 195 894	2 722 652	2 349 410	2 926 167	1 502 925
3,86	2 971 637	2 485 482	1 999 227	1 813 002	4 026 772	540 652	44 327
4,36	4 460 974	3 551 767	802 659	263 352	295 855	845 063	1 394 270
4,86	839 272	318 082	394 108	1 006 298	1 618 488	2 230 678	2 842 868
5,36	240 431	915 603	1 590 776	2 265 948	2 941 120	3 616 293	4 291 465
5,86	1 311 133	2 049 288	2 787 443	3 525 598	4 283 753	5 001 908	5 740 063
6,36	2 381 836	3 182 973	3 984 111	4 785 248	5 586 385	6 387 523	7 188 860
6,86	3 452 538	4 316 658	5 189 778	6 044 898	8 909 018	7 773 138	8 637 258

Mohlodi: Grain SA, SAGIS, S&DEC, CEC

THIS PUBLICATION IS
MADE POSSIBLE BY THE
CONTRIBUTION OF
THE MAIZE TRUST

MADE POSSIBLE BY
THE MAIZE TRUST